

TARMINIO KALBĖJIMO VERTINIMAS PAGRĖSĖJE: XXI a. PRADŽIOS VIŠTYČIO AREALO TYRIMAS

Rima Bakšienė

Geolingvistikos centras
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5,
LT-10308 Vilnius, Lietuva
El. p. rima.baksiene@gmail.com

0. Įvadinės pastabos

XXI a. pradžioje lietuvių tarmėtyra išgyvena metodologijos kaitą iš statiškųjų objektyviųjų metodų į dinamiškųjų daugiadimensės dialektologijos tyrimų įvairovę. Naujosios tarmėtyros kryptys (geolingvistika, perceptyvioji dialektologija, kognityvinė dialektologija, dialektometrija ir kt.) taikomos analizuojant tradicinių ir naujųjų tarminių vienetų horizontaliuosius bei vertikaliuosius pokyčius, kiekybiškai matuojant tiriamųjų vietovių tarminę diferenciaciją, ieškant universalių tarmiškumo kriterijų. Dinamiškam ir optimistine perspektyva grįstam (*tarmės ne nyksta, bet kinta!*) tyrimo modeliui išskirtinai reikšmingas tampa subjektyvusis – eilinio tarmės vartotojo – požiūris į tarmiškumą. Tai vienas iš esminių tarmės socialinę vertę kuriančių veiksnių, leidžiančių tyrėjams pateikti tikslesnius tarminio gyvybingumo įverčius ir kurti prognostines tarmiškumo kaitos kryptis (plačiau žr. Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014, 29–47; Aliūkaitė, Mikulėnienė, Čepaitienė, Geržotaitė 2017, 31–49; Čepaitienė 2018, 19–32; Kardelis 2018, 58–62 ir kt.; pagrindines perceptyviosios dialektologijos teorines prielaidas žr. Preston 1989; Inoue 1999; Niedzielski, Preston 2003 ir kt.).

1. Tyrimo objektas, tikslas, medžiaga, metodika, naujumas, aktualumas

Šio tyrimo objektu pasirinktas savitas vakarų aukštaičių kauniškių (VAK) pakraštys, sąlygiškai pavadintas Vištyčio arealu. Jis užima Vilkaviškio rajono pietvakarinę dalį, iš vakaru pusės besiribojančią su dabartine Rusijos Federacijos Kaliningrado sritimi, iš pietų – su Lenkija. Tai – vadinamoji paprūsė, buvęs Rytų Prūsijos pasienis. Vietovė unikali tiek savo aukščiausiomis moreninėmis kalvomis Suvalkijos lygumų krašte, tiek iki šiol išlaikytomis senolių tradicijomis – išskirtinai šioms apylinkėms būdinga Lietuvoje Šyvio šokdinimo švente, greičiausiai atėjusia iš Prūsijos (žr. VIŠTYTIS 2018; VIŠTYTIS 2019).

Prie Vištýčio ežero įsikūręs miestelis Magdeburgo teises gavo 1570 metais, pergyveno sudėtingas XVII–XIX a. istorijos peripetijas (iki 1815 m. priklausė Prūsijai, vėliau kaip Užnemunės dalis – Rusijai), kelis kartus degė (1901 ir 1914? m.), Antrojo pasaulinio karo metu smarkiai nukentėjo nuo holokausto (plačiau žr. Miškinis 2015, 109–131). Pastaruoju metu kraštas tapęs vienu iš Sūduvos regiono turistų traukos centrų – čia įsikūręs Vištýčio regioninis parkas, vasarą poilsiautojų gausiai lankomas Vištýčio ežeras ir kt. objektai (žr. VIŠTYTIS 2018). Miestelyje veikia Petro Kriaučiūno mokykla–daugiafunkcis centras, Švč. Trejybės katalikų bažnyčia ir parapija, evangelikų liuteronų parapija, paštas, bendruomenės namai. Paskutiniojo 2011 m. gyventojų surašymo duomenimis, Vištýtyje gyveno 436 gyventojai (žr. STATISTIKA 2011).

Paprūsės tarminio kalbėjimo vertinimui atskleisti buvo tirti keturi greta išsidėstę *Lietuvių kalbos atlaso* punktai: Pajevonys (LKA603), Vištýtis (LKA620), Vygrėliai (LKA620a) ir Gražiškiai (LKA621). Pagrindinę tiriamąją medžiagą sudarė 2011–2014 m. Lietuvių kalbos instituto vykdyto projekto „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ (kodas Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028, plačiau žr. TARMĖS 2011) metu surinkti įrašai iš minėtų punktų bei straipsnio autorės 2016 m. papildomai užrašyti pokalbiai iš Gražiškių apylinkių. Tyrimo duomenys rinkti empiriniais metodais – iš viso perklausyta apie 40 val. įrašų. Pateikėjai – įvairių kartų vietiniai gyventojai (12 – 70 m. ir daugiau, 6 – 30–50 m., 2 – iki 20 m.). Straipsnyje remiamasi ta klausimyno dalimi, kurią sudarė klausimai apie pateikėjo tarmines nuostatas, tarminio kalbėjimo vertinimą (visą anketą žr. TARMĖS 2011). Analizuojant atsakymus orientuotasi ne į kiekybinį, o į kokybinį arealo tarminės situacijos vertinimą.

Straipsnio tikslas – pateikti XXI a. pradžios Vištýčio arealo tarminio kalbėjimo subjektyviojo vertinimo modelį kitų to paties pobūdžio VAK tyrimų kontekste.

Tyrimo naujumą pirmiausiai lėmė pasirinktasis plotas – aptariamasis VAK pakraštys iki šiol beveik netyrinėtas net ir tradicinės dialektologijos metodais, daugiau darbų buvo skirta šiaurinei (Šakių–Jurbarko arealas) ir pietinei / pietrytinei (Marijampolės–Prienuų arealas) kauniškių patarmės dalims. Taip pat ir perceptyviosios dialektologijos / sociolingvistikos metodologija grįstų tyrimų autoriai daugiau domėjosi kitomis kauniškių gyvenamosiomis vietovėmis (žr. straipsnio 3 skyrių). Todėl Vištýčio apylinkių gyventojų tarminių nuostatų aptarimas papildė bendrąjį VAK subjektyviųjų tyrimų kontekstą ir leidžia susidaryti vientisesnį šios patarmės vaizdą nagrinėjamoju klausimu.

Tyrimo aktualumas sietinas su bendrąja tokio pobūdžio tyrimų verte naujųjų tarmėtyros krypčių kontekste – perptyviosios dialektologijos teoretikų teigimu, kalbos variantiškumo subjektyvieji tyrimai teikia daug įvairiapusės analizės galimybių: padeda variantus inventorizuoti, nustatyti jų skiriamąsias

ypatybes, juos vertinti ir teikti prognostines raidos perspektyvas (Aliūkaitė, Mikulėnienė, Čepaitienė, Geržotaitė 2017, 19 ir min. lit.). Tai viena iš svarbiausių daugiadimensės dialektologijos dinamiškojo tyrimo modelio, kuriuo pastaruoju metu iš naujo vertinamas viso lietuvių kalbos ploto regioninis variantiškumas, dalis. Kauniškių patarmės kaitos tyrimams ir prognostikai subjektyvieji aspektai dar aktualesni, nes dėl išskirtinės padėties lietuvių tarmių sistemoje (artimiausia bendrinei kalbai patarmė) jai vertinti kartais netinka kitoms patarmėms taikomi tarmiškumo vertinimo kriterijai (plg. Aliūkaitė 2010, 41–43; 53).

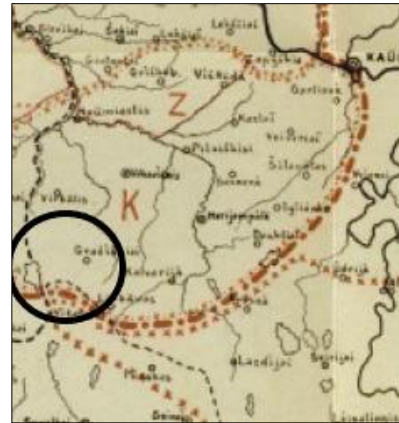
2. Vištyčio arealo vieta tarmių klasifikacijose ir pagrindinės ypatybės

Žinių apie Vištyčio arealo tarmę galima rasti tik bendruosiuose lietuvių tarmėms skirtuose darbuose. Kaip jau minėta, dabartinėje Alekso Girdenio – Zigmo Zinkevičiaus tarmių klasifikacijoje Vištyčio apylinkės priklauso VAK pietvakarinei daliai (žr. 1 pav.), taigi dvibalsiai *ie*, *uo*, nosiniai balsiai *q*, *ę* ir dvigarsiai *an*, *am*, *en*, *em* čia atliepami kaip bendrinėje kalboje (*dúona*, *juðkas*, *žarsis*, *tėsæ*, *raŋkà*, *kaĩ.pas*, *peĩki*, *pé.mpe.*); beveik visose žodžio pozicijose, įskaitant ir nekirčiuotas galūnes, dažniausiai išlaikoma trumpųjų ir ilgųjų balsių opozicija (plg. *linĩr* : *li.nĩr*, *krúmu* : *krúmu.* ir kt.) (žr. Zinkevičius 1966, 118; 1994, 29–31; Girdenis, Zinkevičius 2000 [1966], 50; LKTCh 2004, 39–44 ir kt.). Būtent dėl nekirčiuotose galūnėse išlaikomų ilgesnių balsių šis plotas ankstesnėje Antano Salio – Kazimiero Jauniaus klasifikacijoje buvo priskirtas *aukštaičiams vakariečiams pietiečiams kàpsams* (Salys 1992, 105; žr. 2 pav.)¹. Pietinę VAK dalį dar smulkiau yra suskirstęs Juozas Senkus. Jis viso Vilkaviškio rajono, taigi ir Vištyčio apylinkių, šnektas priskyrė *pirmųjų (pāzanavykio) kàpsų* plotui ir skiriamąja jų ypatybe nuo antrųjų (priedzūkio) kàpsų laikė tai, jog pirmieji neilgina akūtinių dvigarsių pirmųjų dėmenų *i*, *u* (Senkus 2006 [1958], 354). Dialektologinėje literatūroje yra minėta ir atskira kàpsų šnektos *paprūsės pošnektė*, apimanti būtent šiame straipsnyje aprašomą arealą – Kybártų, Pājevonio, Vištyčio apylinkes (Vėlyvis 1939; plačiau žr. Pupkis 2009, 4).

¹ Pietinėse kauniškių šnektose, esančiose arčiau buvusios Mažosios Lietuvos, pasitaiko ir visai trumpų nekirčiuotų galūnių balsių, bet jie vartojami nesistemiškai (plačiau žr. Markevičienė 2001, 35–36).

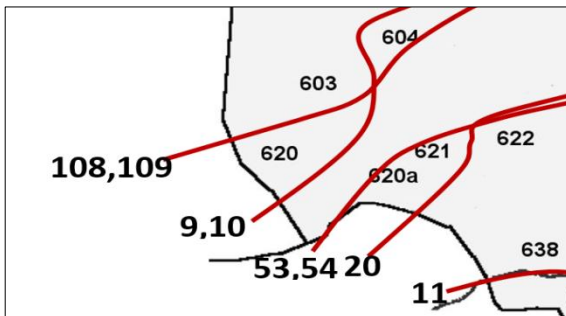

1 pav. Vištyčio arealas vakarų aukštaičių kauniškių plote

2 pav. Vištyčio arealas A. Salio – K. Jauniaus klasifikacijos aukštaičių vakariečių plote

LKA duomenimis, aprašomasis Vištyčio arealas nėra vientisas. Jį dalija kelios ryškios izofonės: žodžio pradžios *e / a* riba, neveikiamosios rūšies dalyvių ir veiksmažodžių tariamosios nuosakos formų kirčiavimo ypatumus rodančios linijos bei priešdėlio ir prielinksnio *in / i* vartosenos riba (LKA 1982, žemėl. 9, 10, 53, 54, 108, 109; žr. 3 pav.).

3 pav. Vištyčio arealą kertančios izofonės (108, 109 – neveikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko dalyvių ir veiksmažodžių tariamosios nuosakos formų kirčiavimas; 9, 10 – žodžio pradžios *e / a* vartoseną; 53, 54 – priešdėlio ir prielinksnio *in / i* vartoseną; 20 – tvirtapradžių dvigarsių dėmenų *i, u* ilginimo riba; žemėlapių nr. pagal LKA 1982)

Taigi tradicinėje Vištyčio apylinkių šnekoje žodžio pradžioje gali būti vartojamas ir balsis *e*, ir *a* (*einù / ainù*); neveikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko dalyviai kirčiuojami ir kilnojant kirtį (dažniau), ir pastoviai, išlaikant pamatinės formos šaknies kirčio vietą (*išvírta / išvirtà, nuplá.uti / nuplautì*); dažniausiai vartojamas prielinksnis / priešdėlis *i*, tačiau gali pasitaikyti ir *in* (*i_dá.rba. / in_dá.rba.*). Žemiau arealo pietrytinio pakraščio praeina minėtų tvirtapradžių dvigarsių dėmenų *i, u* ilginimo riba, todėl ši ypatybė Vištyčio kraštui nebūdinga, tokių dvigarsių dėmenys tariami trumpi (*pírmas. kúrt*), tai patvirtino ir atliktas Pajevonio apylinkių dvigarsių tyrimas (Bakšienė 2014, 2014–212). Pagal LKA kartografuotas izofones dar minėtina tai, jog šiame plote prieš tolesnio skiemens priešakinį vokalizmą vartojamas siaurasis balsis *e* (*mé.te., sé.ke*; žr. LKA 1982, žemėl. 11)².

² Tai labai ryški arealo ypatybė, kuri XXI a. pradžioje, atrodo, linkusi plėsti savo distribuciją.

3. Vištyčio arealo tarminės savimonės bruožai

Kauniškių patarpei skirtų eilinio kalbėtojo vertinimą atskleidžiančių darbų iki šiol nėra daug, tačiau keletas šnektų subjektyviaisiais metodais jau tyrinėta. Išsamiau iširta VAK šiaurinės dalies, priklausančios A. Salio klasifikacijos *veliuoniškiams* ir *zanavykams* (Jurbarko ir Šakių šnektų), tarminė savimonė (Bakšienė 2015); taip pat analizuotas Marijampolės šnektos atstovų tarminis tapatumas (Bakšienė 2016, 30–39). Išsamus suvalkiečių tapatumo tyrimas, kurio viena iš svarbiausių dalių buvo ir tarminis identitetas, pristatytas monografijoje *Miestai ir kalbos* II. Jo autorės tyrė įvairiose Suvalkijos vietose gyvenančių pateikėjų nuomonę, tačiau daugiausia pateikėjų (16) buvo iš Vilkaviškio, taigi tyrimo išvados iš esmės apibūdina šio krašto tarminę savimonę (Dabašinskienė, Dagilytė 2013, 105–123). Nemažai duomenų apie eilinių vartotojų tarmines nuostatas galima rasti Vilniaus universiteto mokslininkų sudarytame interaktyviame sociolingvistiniame žemėlapyje *Kalbos Lietuvos miestuose* (žr. KALBŲ ŽEMĖLAPIS 2013), jame pateikiami duomenys iš kelių Suvalkijos vietovių – Šakių, Vilkaviškio, Kybartų, Kalvarijos, Marijampolės, Priėnų, Garliavės ir Kazlų Rūdės. Tarmė, kaip regioninio tapatumo dėmuo, keliais aspektais Suvalkijoje analizuota ir Agnės Čėpaitienės daktaro disertacijoje, skirtoje geolingvistiniu metodu aptarti aukštaičių patarmių kaitą (Čėpaitienė 2018, 79–91), joje tirti Liudvināvo (LKA624), Kazlų Rūdės (LKA549) ir Vilkaviškio (LKA548) gyvenamieji punktai. Perceptyviosios dialektologijos metodologiniais principais tirti Vilkaviškio jaunuolių kalbos variantų, tarp jų ir tarminio kalbėjimo, vaizdiniai (Geržotaitė, Čėpaitienė 2016, 84–100; Aliūkaitė, Mikulėnienė, Čėpaitienė, Geržotaitė 2017, 65–287).

Minėto geolingvistikos tyrimų projekto, kurio duomenimis daugiausia remiamasi šiame straipsnyje, pateikėjo sociolingvistinio klausimyno anketoje tarminio kalbėjimo vertinimui atskleisti buvo skirtos dvi klausimų grupės. Pirmoji grupė buvo skirta pateikėjo tarminei savivertei – buvo klausama, kaip patys pateikėjai bendrauja įvairiose kalbinėse sferose, kaip vertina savo kalbėjimą, kokių tarminių ypatybių savo kalboje pastebi ir pan. (anketą žr. TARMĖS 2011).

Pateikėjų atsakymai į klausimą, kaip jie māno kalbantys – bendrine kalba ar tarmiškai, Vištyčio apylinkėse įvairavo. Visgi daugiau eilinių kalbos vartotojų savo kalbėjimą linkę įvardyti kaip *bendrinę kalbą*, tačiau beveik visų čia pat buvo priduriama, kad jie kalba taip, kaip yra išmokę iš tėvų, įpratę, kaip kalba visi to krašto žmonės. Dažniau taip teigė jaunesnieji šnektos atstovai, pvz.: *mes kitaip nekalbam, tik taip, kaip mokino tėvai – tai čia bendrinė kalba; aplinkui visi taip kalba, ma atrodo* (R. Ž.,

vyras, g. 1993 m., moksleivis, kalba labiau tarmiškai³; *manau, bendrine kalba, taip, kaip išmokus čia* (V. M., moteris, g. 1972 m., aukštasis, socialinė darbuotoja, verslininkė, kalba labiau bendrine kalba). Keletas atsakiusiųjų dvejojo, manė, kad kalba ir taip, ir taip, pusiau tarmiškai, pusiau bendrine, vienas žmogus juokaudamas teigė, kad be lietuvių kalbos dar moka ir suvalkiečių. Tarp šių pateikėjų buvo keletas buvusių mokytojų, kurie akcentavo, kad darbe nuolat kalbėdavę bendrine kalba ir dėl to užmiršę tarmiškai, pvz.: *manau, kad bendrine, bet yra ir tarmiškumo, tarmiškai jau nelabai ir moku, jau reiktų gerai pagalvot, kaip pakalbėt tarmiškai* (Č. V., vyras, g. 1922 m., aukštasis, mokytojas, kalba beveik bendrine kalba); *pusiau bendrine, kartais įsiterpia tarmiškas, stengiuosi daugiau tokia literatūrine kalba; visur kalbėdavau bendrine kalba, tiek darbe, tiek namuose, nes jau paskui įpročiu tampa, jau tokia ne ta pabrėžianti [kalba], žodžiai, žodynas vienoks, bet jau tas tarimas daugmaž bendrine kalba* (O. P., moteris, g. 1933 m., aukštasis, mokytoja, kalba labiau bendrine kalba). Mažiausiai buvo atsakymų, jog kalbama tarmiškai, dažniausiai patikslinama, kad suvalkietiška, čia taip pat buvo priduriama, kad taip, kaip išmokta, įprasta tam krašte, pvz.: *tai suvalkietiška, čia jau tikri suvalkiečiai* (A. A., vyras, g. 1933 m., nebaigtas vidurinis, ūkvedys, kalba labiau bendrine kalba); *aš gal sakytiau – suvalkietiška, visi žmonės, kurie tam krašte gyvena, prisitaikę prie to krašto, tep ir kalba* (E. L., vyras, g. 1935 m., nebaigtas vidurinis, vairuotojas, kalba labiau bendrine kalba).

Su vartojamo kalbėjimo varianto identifikavimo aspektu glaudžiai buvo susiję ir klausimai, ar vietinis kalbėjimas skiriasi nuo bendrinės kalbos ir nuo kitų šnektų. Atsakymai čia šiek tiek dvilypiai. Viena vertus, visi be išimties pateikėjai manė, kad nuo bendrinės kalbos jų kalbėjimas skiriasi labai mažai, pvz.: *tos taūmės pas mus ypatingai nesiskiria* (V. M.); *mes net nejaučiam, ar mes kalbam bendrine kalba, ar mes kalbam suvalkietiška* (Ž. V., moteris, g. 1971 m., aukštasis, mokytoja, kalba beveik bendrine kalba); *gal per televizorių biskį kitaip [kaūba], bet neperdaug* (E. L.). Tačiau daugelio buvo paminėta, kad iš šalies išgirdę kalbantį suvalkietį per radiją ar televiziją, puikiai jaučia jo tarmiškumą, pvz.: *jeigu kartais per televiziją tenka kalbėt, tai vis tiek skiriasi ta mūs kalba, labai jau kaimiška atrodo per įrašą, tai tuo ir skiriasi* (V. M.); *kaip pats kalbi, tai nejauti, bet kaip per televizorių matai suvalkietį kalbantį, tai labai jaučiasi, matosi, kad suvalkietis* (R. Ž.). Dažnai teigta ir tai, kad beveik visuomet Vištýčio apylinkių žmonės atpaūžista kitų tarmių atstovai: *kai kitur nuvaūiuoji, į Kauną, jau sako, šitas iš Suvalkijos* (R. Ž.); *atskiria visur, jeigu kur nuvaūiuoji, kad suvalkiečiai* (J. Ž.).

³ Papildoma informacija apie pateikėją nurodoma tik pirmąkart cituojant jo atsakymą. Vėliau pateikiami tik inicialai.

Vertinant artimesnių ir tolimesnių šnektų kalbėjimą, minėta, jog artimesniųjų gyvenamųjų punktų – Kybartų, Bařtnvku⁴ – kalba beveik nesiskiria, nors kai kurių abejota, bandyta išvelgti skirtumų nuo Vištýčio apylinkių, pvz.: *nejaučiu skirtumo tarp Vištýčio ir Kybartų, gal tik vienas kitas žodis skiriasi* (V. M.); *iš Kybartų irgi gal šiek tiek skiriasi, nors su Kybartais panašiai kalbam* (Ž. V.); *tai jau jis buvo tikras suvalkietis, nuo Bartnykų, suvalkietišškai kalbėjo* (O. P.). Kalbos skirtingumas jau pastebimas šnektose, esančiose aplink Marijampolę ir Kalvariją. Labiausiai krintanti į akis tų apylinkių ypatybė Vištýčio krašto gyventojams atrodo dvigarsių dėmenų ilginimas – paminėta, jog ten kitaip taria žodžius *miltai, būlvės*⁵: *žmona mano iš Kalvarijos, tai sako „myltai“, „būlvės“* (Č. V.); *iš Marijampolės labai skiriasi kalba jau* (Ž. V.). Iš kauniškių šiaurinių šnektų, kaip besiskiriantys, minėti zanavykai / Šakių rajonas, pabrėžiama, kad jų kalba jau skiriasi nuo Vištýčio apylinkių. Tiesa, dažniau minima, kad yra kitokių žodžių, o kiti skirtumai įvardijami sunkiai, pvz.: *gal yra kažkokių žodžių nuo Kriūkų kitokių* (J. Ž., moteris, g. 1976 m., vidurinis, prižiūri senelius, kalba beveik tarmiškai); *Šakių rajonas, tai tę jau keičiasi; zanavykai sako „runkuliai“* (E. L.); *žmona zanavykė kai atėjo, biskį kitaip kalbėjo, o paskui priprato; zanavykų yra gyvenančių [čia], jie kitataučiai, jie kai šneka, vartoja tokių žodžių, kur aš nežinau, tai skaityčiau, kad jau kita tauta* (juokauja) (S. J., vyras, g. 1941 m., vidurinis, elektrikas, kalba labiau tarmiškai). Kelių pateikėjų buvo pastebėta, kad skiriasi iš Dzūkijos atvykusio klebono kalba, nors jis bažnyčioje ir stengiasi kalbėti bendrine kalba; taip pat minėta, jog giminaitei išvykus gyventi į Kauną, pasikeitė jos kalba: *ta sesė, kur Kaune, skiriasi kalba, jau ji ir vaikai miestietišškai kalba* (Z. B., moteris, g. 1967 m., aukštesnysis, sekretorė, kalba daugiau bendrine kalba).

Kitas svarbus tarminio samoningumo aspektas – kalbėtojų sugebėjimas nurodyti, kuo jų vartojamas kalbinis variantas skiriasi nuo kitų, t. y. pastebėti ir įvardyti vietinės šnektos ypatybes. Dauguma kalbintų pateikėjų iš šnektos ypatybių galėjo nurodyti tik senoviškus žodžius – dažniausiai tai gerai žinomi, įvairiose lietuvių šnektose, ne tik Vištýčio apylinkėse, paplitę skoliniai. Įvairiame kontekste paminėta skirtingais laikotarpiais atėjusių slavizmų⁶ (*skauradà* ‘keptuvė’, plg. lenk. skowroda; *matikas* ‘kauptukas’, plg. lenk. motyka; *čiáinykas* ‘arbatinis’, lenk. czajnik; *lenciūgas* ‘grandinė’, plg. brus. ланцуг, lenk. łańcug; *viēdras* ‘kibiras’, plg. lenk. wiadro, brus. вядро; *čeverýkas* ‘batas’, plg. brus. чаравік) ir germanizmų (*spātas* ‘kastuvas’, plg. vok. Spaten; *šlīpsas* ‘kaklaraištis’, plg. vok. Schlips; *šnāpsas* / *šnāpsas* ‘degtinė’, plg. vok. Schnaps; *tāšė* / *tāšė* ‘rankinė, krepšys’, plg. vok. Tasche; *kleidà*

⁴ Oficialus pavadinimas – *Bařtninkai*.

⁵ Dar 2013 m. renkant medžiagą minėtam eksperimentiniam tyrimui, girdėta, kaip atsikėlusius iš Marijampolės, nevietinius, Pajevonio krašte apibūdina: *Ai, tę tie, kur sako – „myltai“, „būlvės“*.

⁶ Skolinių kilmė nurodoma remiantis LKŽe.

‘suknelė’, plg. vok. Kleid; *jèkè / jèkè* ‘moteriška liemenė’, plg. vok. Jacke; *ãkselis* ‘kapojai; supjauti šiaudai, šienas’, plg. vok. Häcksel; *rindà* ‘ėdžios, lovys’, vok. dial. *rinde*). Plačiau apibūdinti savo tarmę bandė tik du pateikėjai, buvę mokytojai, turintys filologinį išsilavinimą, pvz.: *ka čia ta tarmė pas mus maišyta, čia ir lenkų įtaka, čia ir Vokietija, kiek čia to tarmiškumo, čia tų barbarizmų daugiau buvo, labai lenkiškų ir vokiškų tokių vertinių buvo* (Č. V.); *mūsų krašte tai čia kalboj daug germanizmų yra ir iš Lenkijos atėjusių [žodžių]; pagal mūsų tarmę daug nesuprantamų žodžių nėra, mūsų yra tik toki fonetiniai nukrypimai ir daiktų pavadinimai; mūsų ta tarmė nuo bendrinė kalbos ne per daugiausia, tik su kai kuriais fonetiniais nukrypimais, ypatingai tas „e“ siauras* (O. P.). Taigi vietinis kalbėjimo kodas šnektos atstovų pirmiausia siejamas su buvimu pasienyje ir dėl to pastebimu gausiu skolinių vartojimu. Atsakymuose išryškėjo labiau neigiamas vietinio kalbėjimo vertinimas – jis laikytas netaisyklingu, turinčiu daug svetimybų ir barbarizmų. Neretai pasidžiaugta, kad tarmė dabar jau smarkiai kinta, ypač pradėjo kisti po karo, kad šių „netaisyklingų žodžių“ jaunimas jau nebevartoja. Iš fonetinių ypatybių, kaip matyti, tik buvusi mokytoja lituanistė paminėjo šnektai būdingo siaurojo balsio *e* vartoseną; apie morfologijos ar sintaksės ypatybes visai neužsiminta.

Iškeltas vietinio kalbos varianto „netaisyklingumo“ aspektas tarsi turėtų suponuoti ir teiginį, kad kalbėtojai nevertina savo kalbėjimo kaip gražaus ir prestižinio, nelaiko jo siektinu idealu. Tačiau paklausus, ar tarmė jiems patiems yra graži, dauguma kalbėtojų ją įvertino teigiamai. Tiesa, toks vertinimas atsakiusiųjų daug dažniau buvo grindžiamas ne estetiniais motyvais, o paprastumo, įprastumo ir suprantamumo kriterijais, pvz.: *graži, gražesnė už kitas tarmes, kiti kitaip žodžius taria, mes tai paprastai, atrodo* (R. Ž.); *kaip mes kalbam, man atrodo, kad taip, graži* (Ž. V.); *man atrodo, kad graži, ten žemaitiškai, tai aš ten nieko nesuprantu* (J. Ž.). Buvo paminėta, kad gražia jų šnektą laiko ir kitų kraštų gyventojai: *kai kur nors nuvažiuojam, tai kiti sako, kad „klausyčiau ir klausyčiau tos jūsų kalbos“* (V. M.).

4. Tarminio kalbėjimo vertinimas Vištyčio areale

Antra klausimų grupė anketoje buvo susijusi ne tiek su nuostatomis apie pačių vartojamą kalbėjimo variantą, kiek su bendruoju tarminio kalbėjimo prestižu – buvo klausama, kokiose vartojimo sferose (viešojoje, privačiojoje), tikėtų, derėtų vartoti sakytinę ar rašytinę tarminę kalbą⁷.

Į klausimą, kaip dėtų kalbėti artimoje aplinkoje – šeimoje, su artimiausiais žmonėmis, kaip ir tikėtasi, dauguma pateikėjų atsakė, kad tinka kalbėti paprastai, kaip yra įpratę, beveik visų buvo

⁷ Nors ir buvo klausama apie tarminį kalbėjimą apskritai, turint galvoje visų tarmių atstovus, daugeliu atvejų atsakymai būdavo pateikiami tik apie suvalkietišką kalbėjimą ir jo vartojimo sferas.

teigiama, kad jie taip ir kalba. Tačiau iš atsakymų sunku tiksliai interpretuoti, kas turima galvoje: ar derėtų kalbėti tarmiškai, ar bendrine kalba. Paminėtina, kad šiame regione dauguma pateikėjų apskritai nevartoja apibūdinimų „tarmiškai, tarmiškas kalbėjimas“, dažniausiai sakoma „paprastai“, „įprastai“, „bet kaip“ ir kt.; lygiai taip pat neįprastas jiems yra ir terminas „bendrinė kalba“ – vyresnės kartos inteligentai, buvę mokytojai, linkę vartoti senesnę apibūdinimą „literatūriškai, literatūrinė kalba“, o jaunesnieji, išgirdę iš klausėjo „bendrinė kalba“, dažniau pakartodavo „bendra kalba“⁸. Tik vienas pateikėjas, buvęs mokytojas, teigė, kad su tėvais, broliais ir seserimis kalbėjęs tarmiškai, o su vaikais ir anūkais stengiasi kalbėti bendrine kalba, nebent išlenda tarmiškumas. Taip elgiasi ir dėl to, kad dirbdamas mokykloj yra įpratęs kalbėti bendrine kalba (pačiam atrodė, kad taip ir reikia, kad reikia vengti svetimybų), ir dėl to, kad, jo nuomone, geriau, jog vaikai įprastų kalbėti taisyklingai.

Nuostatos, kaip tinka kalbėti viešojoje erdvėje, apėmė daug kalbinių situacijų. Pirmiausia klausta, kaip derėtų kalbėti per radiją ir televiziją. Dominuojantys atsakymai buvo, kad čia kalbėti tarmiškai netinka, pvz.: *jeigu kokioj televizijoje visi pradėtų kalbėti tarmiškai, jau manau, kad tikrai netiktų* (V. M.); *viešoj erdvėj tai bendrine gal geriau, negirdėjau niekad kalbant tarmiškai per televiziją, radiją* (R. Ž.). Kaip bendrinės kalbos argumentai, minėti suprantamumo, taisyklingumo ir mandagumo aspektai, pvz.: *viešoj vietoj gal nelabai tinka tarmiškai, gali būt atvažiuoję svečių, gal jie nesupras, tai mūsų tarmė gal ir suprantama, bet reiktų stengtis bendrine gal labiau kalbėt* (Ž. V.); *per radiją, televiziją žemaitiškai tai nelabai suprastų kas, taip kaip kalba dabar, gerai* (J. Ž.); *viešoj vietoj bendra kalba, manau, kad reikia mandagiai, reikia kalbėt taisyklingai tokiose visokiose įstaigose, o namuose aš galiu bet kaip, per radiją, televiziją netinka tarmiškai* (Z. B.). Tačiau ne vienas pateikėjas sutiko, kad ir per radiją, televiziją galėtų būti kalbama tarmiškai specialiose laidose, skirtose susipažinti su koku nors kraštu, pristatyti jo kultūrą ir pan.: *retkarčiais jeigu kokioj laidoj radijo ar televizijos, tai visai smagu pasiklausyt tarmiškai; galima dainuot per radiją, televiziją tarmiškai* (V. M.); *kartais labai tinka tarmiškas pokalbis, tarmiški išsireiškimai, čia priklauso nuo situacijos, jeigu jau tarkim, laikraščių apžvalgą pradėtų daryt jau tarmiškai, tai gal nelabai, aš ne už tai; priklauso nuo to, kokia tema, ką norima parodyt, iliustruot* (O. P.).

Visų pateikėjų nuomone, tarmiškai tinka kalbėti / dainuoti per savo krašto renginius, vakarėlius, vestuves ir pan.: *jeigu kažkoks renginys, tai labai įdomu; kai mes į kokią Žemaitiją ar Dzūkiją nuvažiuoję – klausytum ir klausytum, kaip jie ten kalba; baisiausiai smagu ir gražu, ir tada tinkama; tinka tarmiškai dainuot per vestuves, vakarėlius* (V. M.); *dainuoti – per vestuves, vakarėlius tinka, o kodėl ne; susirenka kaimo žmonės, kaip jie moka, tegu dainuoja* (O. P.). Taip pat absoliučiai visi pateikėjai atsakė, kad

⁸ Kai kurie pateikėjai ir patys pasakydavo, jog nežino, ką reiškia „tarmiškai“ ir kas yra bendrinė kalba, perklausdavo, ar gerai supranta.

tinkama tarmiškai kalbėti yra parduotuvėje, ne vienas pridurdavo, kad taip ir kalba, pvz.: *parduotuvėj galima ir tarmiškai, atspindi tą kaimo veidą, kaimiškoj vietovėj tikrai nieko ypatingo* (V. M.); *parduotuvėj kaip kalbi, taip ir visur kalbi, visur man tas pats, lygiai taip pat su visais, taip kaip aš moku, taip kalbu* (R. Ž.).

Į klausimą kaip reikėtų kalbėti per susirinkimus ir sueigas, beveik visų buvo atsakyta, kad priklauso nuo to, koks tas renginys yra: jei tai vietinis, kaimo bendruomenės susirinkimas, galima paprastai, o jei oficialsnis – reikėtų kalbėti bendrine kalba, pvz.: *per bendruomenės susirinkimus irgi netrukdo, kokia ta tarmė yra, niekam tai netrukdo; nebent oficialiose kalbose jau reikia pasistengt truputį* (V. M.); *ten būna visokie tie seminarai, tai jau kitaip reikia [kalbėti]* (J. Ž.). Kaip bendrinės kalbos argumentas vėl minėtas suprantamumo kriterijus: *tiktų ir tarmiškai per susirinkimus, tiktų visur kalbėti tarmiškai, jei tik suprastų* (Č. V.). Tačiau kelių pateikėjų atsakymuose šiuo atveju vėl išryškėjo ir neigiamas tarminio kalbėjimo vertinimas: toks kalbėjimas esąs netaisyklingas, „sudarkytas“, „nemandagus“, „tinkamas tik kaimo žmogui“ ir pan., todėl oficialiuose renginiuose, ypač jei jie protokoluojami ar juose esama svečių iš kitų kraštų, derėtų kalbėti oficialiai: *per susirinkimus, per sueigas, kalba taip, kaip kas moka, bet gal geriau būtų, jeigu jau toks viešas ir protokoluojamas dalykas, geriau tiktų tokia nesudarkyta kalba; bet kada vyksta eilinių žmonių susirinkimai, tai jie deda taip, kaip šneka* (O. P.); *sueigose, jeigu nėra kokių svečių atvažiavusių iš toliau, tai jau gali bet kaip, o jeigu kas, tai jau nepasirodysi, kad jau visai toks jau... Jau nepasirodyt, kad toks esi bukas... Kad esi toks jau grynai iš kaimo* (Z. B.). Panašūs atsakymai buvo ir į klausimą, kaip reikėtų kalbėti vietinėse įstaigose – seniūnijoj, poliklinikoje ir pan. Daugumos nuomone, jei tik supranta, galima kalbėti taip, kaip esi įpratęs, pvz.: *seniūnijoj tiktų ir tarmiškai kalbėti, jei darbuotojai būtų vietiniai ir suprastų* (Č. V.); *seniūnijoj, poliklinikoje irgi visi mes kalbam taip, kaip įpratę, ir suprantam vieni kitus; seniūnas aukštaitis, jei pradėtų kalbėt aukštaitiškai, tai ne viską ir suprastume* (Ž. V.); *seniūnijoj tai tinka [tarmiškai], suprantam, tenka daug ligoninėse gulėt su vaikais, tai suvalkietiška susikalbam* (J. Ž.).

Dauguma pateikėjų teigė, kad su kunigu irgi tinka kalbėti paprastai, taip, kaip įprasta, tarmiškai, vėlgi svarbiausia, kad suprastų, pvz.: *su kunigu galima ir tarmiškai, galima susikalbėt svarbu, niekam tai netrukdo* (V. M.); *su kunigu – taip, kaip kalbam* (Ž. V.); *su kunigu tinka ir paprastai, suprantam* (J. Ž.); *su kunigu – ne nusikaltimas kalbėti tarmiškai, gal kitas kitaip ir nemoka* (O. P.). Tik viena pateikėja manė, kad kalbantis su kunigu, derėtų kalbėtis kitaip negu įprasta, taikytis, kalbėti oficialiau: *su kunigu tai jau ne, jau jis aukštesnis... Tarmiškai tai aš galiu kalbėt va su sese tarpusavy, o jau jeigu kas nors, tai manau, kad ne* (Z. B.).

Į klausimą, kaip gatvėje užkalbintų nepažįstamą, dauguma vėlgi teigė, kad taip pat, kaip kalba visada, kalbėjimo nekeistų, šiuo atveju vėl svarbiausias argumentas esąs kalbos suprantamumas: *nelabai stengiuosi kažką naudot kitaip, kalbu kaip visada* (V. M.); *su nepažįstamu – pagal mūsų tarmę daug nesuprantamų žodžių nėra, kaip tu ten pakalbėtum, teip tave suprastų, bet ten kur yra, sakykim dziūkai, tai tau pasakys, tai tu nežinosi, kas per daiktas; nežinau, ar mano ta kalba skiriasi, normaliai, va, kaip kalbu, taip kalbu* (O. P.).

Anketoje buvo ir keletas klausimų, kuriais siekta išsiaiškinti požiūrį į rašytinį tarminį tekstą. Jie irgi apėmė keletą vartojimo sričių. Pirmiausia klausta, kaip – tarmiškai ar bendrine kalba – derėtų rašyti laiškus. Kaip ir tikėtasi, popierinių laiškų pastaruoju metu praktiškai nerašoma, o kalbėdami apie elektroninius, visi atsakė, kad rašo bendrine, kitaip ir nebūtų įmanoma, pvz.: *elektroninius laiškus – nu jau taip visai kaip galvoji, nelabai gali parašyt, keičiu kalbą* (V. M.); *laiškai – žinoma, tik bendrine, kitaip ir neparašysi* (O. P.). Į antrąjį klausimą – kaip vertintų, jei laikraštis ar žurnalas būtų leidžiamas tarmiškai, dauguma pateikėjų teigė, kad jeigu tai būtų vietinis leidinys, skirtas tik tam kraštui, galėtų būti ir tarmiškas, tačiau skirtas platesnei auditorijai – jokių būdu ne. Šiuose atsakymuose vėl paminėta, kad tokį tarminį tekstą, parašyta ne gimtąja šnekta, būtų sunku suprasti, skaityti, pvz.: *laikraštis ar žurnalas – nu suvalkietiška suprastų visi, žemaitiškai – tai mes suvalkiečiai nesuprastume, tik tam tikram regionui* (Ž. V.); *jeigu kažkoks ten miestelio laikraštis, tai gal ir nieko tarmiškai, bet didesnės apimties, tai manau, kad nelabai gerai* (V. M.). Tačiau dauguma pateikėjų taip pat sutiko, kad dideliame laikraštyje galėtų būti tarmiškai parašytas skyrelis: *gal įdomu būtų pusę puslapio skirti tarmėms* (Ž. V.); *norint neužmiršt to krašto, atgaivyt ką nors iš savo tarmės, galėtų būt ir tarmiškas, gal retai kada nors, kokia proga parašytų* (O. P.). Tačiau tas skyrelis turėtų būti suprantamas: *geriau žurnalai bendrine kalba, nebūtų įdomu, nebent puslapis koks, bet žemaitiškai nemoku aš, nežinau, skaityt galbūt smagu* (R. Ž.). Kalbėdami apie grožinę literatūrą, pateikėjai taip pat dažniau manė, kad ji turėtų būti bendrine kalba: *grožinė literatūra tarmiškai nepatiktų, būtų sunku skaityti, nesinorėtų* (Ž. V.); *grožinė literatūra turi auklėjamąją reikšmę, daugiau reiktų laikytis bendrinės, tam tikriems reikalams tik, pažintinei prasmei, bet ne visiems ji reikalinga* (O. P.).

Apibendrintas atsakymų vaizdas pateiktas 1 lentelėje.

Vartojimo sferos		Dominuojantys atsakymai ⁹	
Sakytinė kalba	Privačioji erdvė	TB	
	Viešosios erdvės	Radijas, televizija	B
		Renginiai, vakarėliai	T
		Susirinkimai, sueigos	TB
		Seniūnija, poliklinika	T
		Su kunigu, meldžiantis	T
Su nepažįstamu gatvėje	TB		
Rašytinė kalba	Elektroniniai laiškai	B	
	Laikraščiai, žurnalai	B	
	Grožinė literatūra	B	

1 lentelė. **Vištyčio arealo tarminės nuostatos, kaip derėtų kalbėti įvairiose sferose**

5. Atsakymų apibendrinimas kitų VAK tyrimų kontekste

Apibendrinant informantų pirmosios grupės¹⁰ atsakymus apie vietinio kalbėjimo savivertę ir saviidentifikaciją, galima teigti, kad daugeliui Vištyčio arealo apklaustųjų sunku atskirti tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos variantus. Daugiau atsakiusiųjų linkę įvardyti savo kalbėjimą kaip bendrinę kalbą. Pateikėjų nuomone, šiame areale nesama ryškių tarminių ypatybių, kurios labai skirtųsi nuo bendrinio kalbėjimo kodo, paminėta buvo tik senoviškų žodžių. Nusakyti subtilesnes, pavyzdžiui, fonetines šnektos ypatybes, sugebėjo tik filologinį išsilavinimą turėję informantai (mokytojai). Vištyčio arealo dominuojanti nuostata laikyti savo vietinį kalbėjimą labiau bendrine kalba artima minėto VU sociolingvistinio žemėlapiu duomenims: iš visos Suvalkijos tirtų punktų būtent arčiausiai Vištyčio apylinkių esančiuose Kybártuose ir Vilkaviškyje mažiausiai respondentų (tik maždaug 30–40 proc.) teigė mokantys tarmę ir kalbantys tarmiškai (plg. KALBŲ ŽEMĖLAPIS 2013, 20, 21 žemėl.). Aiškiai apibrėžti tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos skirtumo negalėjo ir tirti jaunieji vilkaviškėčiai, perceptyvine metodologija atliktame tyrime Vilkaviškis laikomas regioninio standarto radiacinės zonos punktu (Geržotaitė, Čepaitienė 2016, 96; Aliūkaitė, Mikulėnienė, Čepaitienė, Geržotaitė 2017, 77, 113). Toks Vištyčio apylinkių tarminės savimonės modelis gana ryškiai skiriasi nuo Marijampolės šnektos, kur vietiniam kalbėjimui apibūdinti daugiausia dominavo atsakymai „tarmiškas-suvalkietiškas“ (Bakšienė 2016, 33). Šakių šnektos atstovai (zanavykai), nors ir teigė, kad jų vietinis kalbėjimas taip pat mažai skiriasi nuo bendrinės kalbos, vis dėlto buvo linkę pastebėti daugiau savo tarminių ypatybių, iš

⁹ T – tarmiškai, B – bendrine, TB – ir tarmiškai, ir bendrine.

¹⁰ Šiame straipsnyje aptartos antrosios klausimų grupės – kaip derėtų kalbėti įvairiose situacijose – kituose tyrimuose analizuota nebuvo.

jų, be leksikos vienetų, minėtas galūnių trumpinimas, dviskaita, „žodžių ištesimas, išdainavimas“ ir kt. (plg. Bakšienė 2015, 11).

Kita vertus, atsakymuose užfiksuotas ir tapatinimasis su stambiausiuoju arealo regioniniu vienetu – dialektu, tarme: respondentai pabrėždavo, kad yra *suvalkiečiai* ir kalba *suvalkietišškai*¹¹, t. y., taip kaip įprasta, išmokta iš tėvų, prigimta. Tačiau, kaip ir kitose tirtose Suvalkijos vietovėse, suvalkiečio identiteto suvokimas Vištýčio areale XXI a. pradžioje remiasi ne tiek kalbiniais, kiek geografinės lokalizacijos, vietos (priklausymas Suvalkijos regionui) požymiais (plg. Dabašinskienė, Dagilytė 2013, 112–113; Bakšienė 2015, 11). Abipusė vietos vaizdinio koreliacija su vietiniu kalbos variantu dažniausiai buvo užfiksuota ir kituose perceptyviaja metodologija atliktuose lietuvių kalbos variantiškumo tyrimuose (Aliūkaitė, Mikulėnienė, Čepaitienė, Geržotaitė 2017, 20).

Vištýčio apylinkėse neužfiksuota tapatinimosi su kokiu nors smulkesniuoju tarminiu vienetu bei vietinio geolekto (šnektos) atskirties nuo stambiojo tarminio darinio (*suvalkiečių*). Atsakymuose pasitaikė pavienių įvardijimų, nuo kurių vietovių vietinis kalbos variantas skiriasi (labiausiai – nuo Šakiū, Kalvarijos ir Marijampolės apylinkių), tačiau respondentai nenubrėžė jokių šnektos *subjektyviųjų ribų* (plg. Aliūkaitė 2009, 164–166), be to, rinkdamiesi vietinės šnektos pavadinimus (*vardus* ir *nominacijas*, žr. Aliūkaitė 2011, 210–211), vartojo tik *suvalkiečių* vardą. Tai ryškus skirtumas nuo Šakiū šnektos, kur atskirtis *zanavykai – suvalkiečiai* eilinių kalbėtojų savimonėje daug aiškiau juntama, vartojami abu vietinės šnektos pavadinimai (Bakšienė 2015, 10–11). Vištýčio, kaip ir Marijampolės, apylinkėse tyrimų metu nebuvo užfiksuota pavadinimų *aukštaičiai* ar *kàpsai*, taigi tikėtina, kad eiliniai kalbėtojai savęs su šiais vienetais netapatina¹².

Vietinis kalbėjimas labiausiai siejamas ne su *tarmiškumo*, o su *paprastumo*, *įprastumo*, *aiškumo*, *suprantamumo* požymiais. Prašant detaliau apibūdinti būtent vietinį, jų krašto suvalkietišką-tarmišką kalbėjimą, atsakymuose gana netikėtai aktualizuotas neigiamas *netaisyklingumo* aspektas. Nors tiesiogiai ir nebuvo prašoma, kai kurie informantai patys iškėlė šį kriterijų, kuris perceptyviosios dialektologijos tarminių variantų vertinime laikomas vienu iš svarbiausių, lemiančių varianto prestižiškumo laipsnį (plačiau žr. Aliūkaitė, Mikulėnienė, Čepaitienė, Geržotaitė 2017, 45–47 ir min. lit.). Netaisyklingumas

¹¹ Eilinio kalbėtojo požiūriu, *suvalkiečiai* irgi laikytini atskiru tarminiu vienetu, jo savimonėje nėra įprasta vietinį kalbos variantą priskirti aukštaičiams.

¹² Kaip buvo pastebėta aprašant Marijampolės apylinkių tarminį identitetą (plg. Bakšienė 2016, 33, 43 išn.), taip ir Vištýčio apylinkėse sunkiai tikėtina, kad pavadinimas *kàpsai* būtų nežinomas ir su juo vietinių gyventojų nebūtų tapatinamasi. Tai, kad jo nebuvo užfiksuota, greičiausiai paaiškinama tyrimo metodikos trūkumais (pvz., klausiamo, iškart orientuojant į tam tikrus pavadinimus – *Kaip jūs kalbate – tarmiškai, suvalkietišškai, ar bendrine kalba?* ir pan.).

sietas su buvimu paribyje, dialekto (suvalkiečių) pakraštyje, pasienyje su buvusia Vokietija ir Lenkija (*mes čia toki maišyti, negryni suvalkiečiai; mes čia labai tų barbarizmų visokių prigaudę, čia daug lenkiškų, vokiškų žodžių, barbarizmų, svetimybų; negryna ta mūsų tarmė*). Netaisyklingumo, kaip vietinio kalbėjimo komponento, konceptualizavimas irgi vertintinas kaip savitas Vištýčio arealo tarminės savivertės bruožas, nes kitose paribinėse šnektose (pavyzdžiui, Jurbarko), tokio vertinimo eiliniai kalbėtojai nepateikė (Bakšienė 2015, 13–14). Taisyklinga (kartu ir gražia) savo suvalkiečių tarmę laikė ir daugiau nei pusė (52,94 proc.) tirtųjų jaunųjų vilkaviškių (Geržotaitė, Čepaitienė 2016, 91) bei dauguma Marijampolės šnektos atstovų (Bakšienė 2016, 33–34). Tačiau nepaisant įvardyto netaisyklingumo, vietinis kalbėjimas daugeliui informantų atrodo *patraukliai*. Patrauklumo aspektas vėlgi labiausiai siejamas ne tiek su estetiniais, bet su jau ne kartą minėtais *paprastumo* ir *suprantamumo* kriterijais (plg. Aliūkaitė, Mikulėnienė, Čepaitienė, Geržotaitė 2017, 47). Šitoks Vištýčio arealo vietinio kalbėjimo vertinimas panašus tiek su artimesnių šnektų – Kybártų, Vilkaviškio, tiek su Šakių apylinkių (zanavykų) gyventojų saviverte, kur irgi dominavo atsakymai, jog jų kalbėjimas laikomas gražiu, etaloniniu. Suvalkijoje daugumai respondentų gražiausia, įprasčiausia ir prestižiškiausia tarmė yra suvalkiečių (plg. KALBŲ ŽEMĖLAPIS 2013, 22–24 žemėl.).

6. Išvados

Vištýčio arealo eiliniai kalbėtojai, labiau negu kitų tirtų VAK šnektų atstovai, linkę tapatinti vietinį variantą su bendrinės kalbos kodu. Kaip ir visur VAK plote, regioninė tapatybė dažniausiai remiama ne kalbos, o vietos dėmeniu. Eiliniai kalbėtojai geba nurodyti tik labai nedaug vietinio varianto kalbinių ypatybių (daugiausia leksikos vienetų, skolinių), bet teigia galintys iš klausos identifikuoti suvalkietišką kalbėseną viešojoje erdvėje. Vietinis kalbinis variantas iš dalies įvertintas kaip netaisyklingas, bet patrauklus – tokį kalbėtojų požiūrį labiausiai lėmė suprantamumo ir įprastumo kriterijai.

Nors tiesiogiai atsakymuose nebuvo užfiksuota tapatinimosi su smulkesniais negu *suvalkiečiai* tarminiais vienetais, vis dėlto teigtina, jog tokios atskirties esama, nes įvardyta kalbinių skirtumų tiek nuo šiaurėje esančiu VAK šnektu (zanavyku), tiek nuo Kalvarijos–Marijampolės arealo.

Eilinių kalbėtojų nuomone, privačiojoje erdvėje (šeimoje) ir artimosiose viešosiose sferose (seniūnijoje, paroduotuvėje, poliklinikoje ir pan.) vartotinas vietinis (paprastasis, įprastasis) kalbos variantas. Tolimojoje viešojoje erdvėje (televizijoje, radijuje, spaudoje ir pan.) vartotinos kalbės (tiek sakininės, tiek rašytinės) kodas sietas su mandagumo, oficialumo, taisyklingumo kriterijais – jie interpretuoti kaip bendrinės kalbos varianto apibūdinimai. Pasak pateikėjų, tarminis kalbėjimas kai

kuriose viešosiose sferose grindžiamas tik, anot Vytauto Kardelio, *etnografiniu interesu* (2018, 19) – tarmiškai galėtų būti kalbama ir dainuojama krašto kultūrai pristatyti skirtuose renginiuose, vakarėliuose, rašoma vietiniuose laikraščiuose ir pan.

Vištýčio arealo tarminio kalbėjimo vertinimas dažniausiai sutampa su bendroju VAK tarminio identiteto modeliu, kuriam būdinga nedidelis atstumas nuo bendrinės kalbos varianto, gana aukštas vietinio kalbėjimo prestižas ir pastovus kalbos kodas visose kalbinėse situacijose. Šie aspektai ir lemia pakankamai aukštą tarminio gyvybingumo laipsnį areale.

Literatūra

Aliūkaitė, Daiva 2009, Perceptyviniai dialektų tyrimai: mentalinis žemėlapis, *Respectus Philologicus* 15 (20), 164–179.

Aliūkaitė, Daiva 2010, Naujasis dialektas: galimas tarminio kalbėjimo vertinimo scenarijus, *Respectus philologicus* 18 (23), 41–57.

Aliūkaitė, Daiva 2011, Jaunųjų žemaičių raiškos idealai: sąmoningosios nuostatos, *Respectus philologicus* 20 (25), 209–220.

Aliūkaitė, Daiva, Danguolė Mikulėnienė 2014, Geolingvistika: ideologija, teorija ir metodai. Pagrindinės sąvokos, *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas*. Sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, 29–47.

Aliūkaitė, Daiva, Danguolė Mikulėnienė, Agnė Čepaitienė, Laura Geržotaitė 2017, *Kalbos variantiškumas ir jo vertinimas perceptyviosios dialektologijos požiūriu: variantų ir vietų vaizdiniai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Bakšienė, Rima 2014, Vakarų aukštaičių kauniškių dvigarsiai: kiekybės santykiai, *Acta linguistica Lithuanica* 71, 193–214.

Bakšienė, Rima 2015, Tarminio kalbėjimo savivertė ir gyvybingumas: XXI a. pradžios Šakių ir Jurbarko šnektos, *Lietuvių kalba* 9, <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviukalba/article/view/172> (žiūrėta 2019 03 22).

Bakšienė, Rima 2016, *Vakarų aukštaičių kauniškių priegaidės: Marijampolės šnektas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Čepaitienė, Agnė, 2018, *XXI a. pradžios aukštaičių patarmių kaita: gretinamasis geolingvistinis aspektas*. Daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Dabašinskienė, Ineta, Eglė Dagilytė 2013, Suvalkiečių išskirtinumas: būdo savybės ar kalbėjimas? *Miestai ir kalbos* 2. Moksl. red. Meilutė Ramonienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 105–123.

Geržotaitė, Laura, Agnė Čepaitienė 2016, Vilkaviškio jaunuolių kalbinė gimtinė: ribos, taisyklingumo ir patrauklumo vertės, *Verbum* 7, 84–100, <https://doi.org/10.15388/Verb.2016.7.10288> (žiūrėta 2019 04 02)

Girdenis, Aleksas, Zigmas Zinkevičius 2000 [1966], Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos, Aleksas Girdenis. *Kalbotyros darbai* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 44–55.

Inoue, Fumio 1999, Classification of Dialects by Image: English and Japanese, *Handbook of Perceptual Dialectology* 1. Ed. Dennis Preston, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 147–160.

KALBŲ ŽEMĖLAPIS 2013 – <http://www.kalbuzemelapis.flf.vu.lt/> (žiūrėta 2019 03 25)

Kardelis, Vytautas 2018, *Arealinis tipologinis lietuvių tarmių kompleksiškasumas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

LKA 1982, *Lietuvių kalbos atlasas 2, Fonetika*. Ats. red. Kazys Morkūnas, Vilnius: Mokslas.

LKTCh 2004, *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. Sud. Rima Bacevičiūtė, Audra Ivanauskienė, Asta Leskauskaitė, Edmundas Trumpa, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Markevičienė, Žaneta 2001, *Aukštaičių tarmių tekstai 2*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Miškinis, Algimantas 2015, Vištyčio istorinė urbanistinė raida, *Vištytis* 1. Sud. Vilius Kočiubaitis, Žydronė Kolevinskienė, Vilnius: Petro ofsetas.

Niedzielski, Nancy, Dennis Preston 2003, *Folk Linguistics. Trends in Linguistics*, New York: Mouton de Gruyter.

Preston, Dennis 1989, *Perceptual Dialectology: Nonlinguists' Views of Areal Linguistics*, Dordrecht: Foris.

Pupkis, Aldonas 2009, Kazlų Rūdos šnekta ir jos ypatybės, *Lietuvos lokaliniai tyrimai. Kazlų Rūda*, LLT:2009-8/6-96/LI, http://www.llt.lt/pdf/kazlu_ruda/kalba-2007.pdf (žiūrėta 2019 03 15)

Salys, Antanas 1992, *Raštai 4: Lietuvių kalbos tarmės*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.

Senkus, Juozas 2006 [1958], Kai kurios kapsų ir zanavykų tarmių veiksmažodžio ypatybės, Juozas Senkus. *Kalbotyros darbai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 354–372.

STATISTIKA 2011 – <https://osp.stat.gov.lt/gyventoju-ir-bustu-surasyimai> (žiūrėta 2019 03 16)

TARMĖS 2011 – www.tarmes.lt (žiūrėta 2019 03 09)

Vėlyvis Kazys 1939, *Kapsų tarmės ribos ir jos pošnektės*. Diplominis darbas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

VIŠTYTIS 2018 – <http://vistytis.lt/> (žiūrėta 2019 03 23)

VIŠTYTIS 2019 – <http://www.vistytis.puslapiai.lt/> (žiūrėta 2019 03 18)

Zinkevičius, Zigmąs 1966, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.

Zinkevičius, Zigmąs 1994, *Lietuvių kalbos dialektologija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Gauta: 2019-04-05

Priimta: 2019-04-19